

Vier vormen van vrijheid -3

Zomercursus 2019
Theo Meereboer en Petra Bolhuis

Vrijheid Maieutiek zomer 2019-3

Arendt 1906-1975

Joods, liberaal, republikeins, politiek filosoof.

In inleiding van de Joodse essays staat "Na 1950, toen de sterke hoop op een binationale staat in Palestina vervlogen was, ging Arendt minder over Joodse kwesties schrijven. Er begon voor haar een periode van reflectie over de betekenis van de vrijheid van de mens en de complexe relaties met het actieve leven (*vita activa*). (...) De diepte ervan kan echter alleen gepeild worden als men inzielt dat ze wortelen in Arendts ervaringen als Joodse."

Vrijheid Maieutiek zomer 2019-3

Vrijheid door emancipatie of assimilatie ?

De erkenning te krijgen heeft altijd een belangrijke rol gespeeld in de Joodse opvoeding. Erkenning was ook ruimte krijgen om er te zijn. Arendt is duidelijk dat de Joodse intelligentsia vooral zijn best deed om mee te doen met het land waarin ze toevallig leefden, in plaats van te strijden om geaccepteerd te worden als Jood. De groep die dat wel deed noemt zij bewuste paria's. Assimilatie leidt tot onvrijheid, omdat de vrijheid geen vrijheid is om te zijn wie je bent.

Vrijheid Maieutiek zomer 2019-3

Vrijheid en gebondenheid

Arendt combineert de vrijheid van meningsuiting (zie ook Mill) met de relatie met anderen in een gemeenschap. (zie ook Berlin)

Ze is niet soeverein, maar wel 'selbstdenkend' (essays blz. 45). Haar hele leven zal bestaan uit het zich durven uitspreken, ook als dat tot enorme conflicten leidt (Eichmann 1963 en Wrange vruchten over Amerika 1975) en tegelijkertijd is ze zich bewust van het ingebed zijn in een samenleving, in een geschiedenis en in een gemeenschap van mensen.

Vrijheid Maieutiek zomer 2019-3

Vrijheid in handelen en spreken

Waar Mill de nadruk legt op vrijheid van meningsuiting, legt Arendt de nadruk op de politieke ruimte waar mensen elkaar kunnen ontmoeten en met elkaar kunnen omgaan zonder dat het gaat over de noodzaak of over macht. Met andere woorden vrijheid is niet gegeven, maar kan bereikt worden door enerzijds verandering van condities, anderzijds door de inspanning van mensen om niet macht en belang te laten prevaleren.

Vrijheid Maieutiek zomer 2019-3

Vrijheid is de voorwaarde van (politiek) handelen

"Arbeiden noch werken werd geacht voldoende waardigheid te bezitten om een *bios* te vormen, een autonome en authentiek menselijke wijze van leven; aangezien ze dienstbaar waren aan de voortbrenging van wat noodzakelijk en nuttig was, konden ze niet vrij zijn, niet onafhankelijk van menselijke noden en behoeften. Dat de op de politiek gerichte wijze van leven aan dit oordeel ontsnapte, hangt samen met de Griekse opvatting van *polis*-leven, dat voor hen de uitdrukking was van een zeer bepaalde en vrij gekozen vorm van politieke organisatie, en niet van een willekeurige vorm van politiek handelen, nodig om mensen in een geordend verband bijeen te houden. Niet dat het de Grieken of Aristoteles ontging dat het samenleven van mensen altijd een of andere vorm van politieke organisatie nodig maakt, en dat het regeren over onderdanen een zeer eigen wijze van leven kan zijn; maar het regime van de despoot kon, omdat het 'alleen maar' een noodzakelijkheid was, niet worden beschouwd als een vrije wijze van leven en had dan ook geen verwantschap met de *bios politikos*."

(Arendt De menselijke conditie blz. 20)

Vrijheid Maieutiek zomer 2019-3

Vrijheid ≠ alles kunnen hebben

“Vrijheid veronderstelt verbondenheid met de wereld. Het kapitalisme heeft echter geen wereld, maar slechts een markt. De markt vraagt mensen niet naar hun mening, maar naar hun voorkeur of smaak.” (uit de inleiding van totalitarisme)

Vrijheid Maieutiek zomer 2019-3

Vrijheid ≠ zonder meer leven naar je geweten

“(…)de gewetensbezwaarde blijft in de worsteling met zijn persoonlijke geweten een eenzaat, en zal desnoods tegen de hele wereld in blijven vasthouden aan zijn principes. Dit betekent dat de zorg voor het Zelf voor de gewetensbezwaarde meer doorweegt dan de zorg voor de wereld, en dat de gewetensbezwaarde daarmee altijd het gevaar loopt een politieke rol voor zichzelf uit te sluiten. Een politieke rol veronderstelt een discussie met anderen, het verlaten van het subjectieve eigen gelijk, het zoeken van medestanders met wie men een overtuiging deelt en met wie men in eensgezindheid actie kan ondernemen. Alleen zo kunnen ethische principes een politieke betekenis krijgen.” (uit het waagstuk van de politiek, de inleiding door de Schutter en Peeters)

Vrijheid Maieutiek zomer 2019-3

Soevereiniteit

“Het ligt in de lijn van de grote traditie van het westerse denken deze dingen aldus te zien: de vrijheid ervan te beschuldigen de mens in de slavernij van de noodzaak te lokken en het handelen, het spontaan beginnen met iets nieuws, te veroordelen omdat zijn resultaten onvermijdelijk deel gaan uitmaken van een onontwarbaar netwerk van betrekkingen waarin de handelende, die zijn vrijheid schijnt te verbeuren op het moment zelf dat hij ze gaat gebruiken, onveranderlijk verstrikt raakt. De enige redding uit deze soort vrijheid lijkt te liggen in niet-handelen, in het zich afzijdig houden van alles wat de menselijke aangelegenheden betreft, want dit lijkt de enige manier om zijn soevereiniteit en integriteit als persoon te bewaren. (...) Maar als soevereiniteit en vrijheid werkelijk hetzelfde waren, zou waarlijk geen mens vrij kunnen zijn, omdat soevereiniteit, het ideaal van absolute zelfgenoegzaamheid en meesterschap over het eigen lot, onverengbaar is met de conditie van de pluraliteit. Geen mens kan soeverein zijn, en wel omdat de aarde niet wordt bewoond door één mens maar door mensen (...) Alle aanbevelingen die de traditie aan de hand kan doen om de conditie van de niet-soevereiniteit te overwinnen en een onaantastbare integriteit van de menselijke persoon te verlangen, komen neer op compensatie voor de aan het wezen van de pluraliteit inherente 'zwakheid'.” (De menselijke conditie 216)

Vrijheid Maieutiek zomer 2019-3

Autonomie

Uiteindelijk ligt de mogelijkheid van een mens om zichzelf autonoom te noemen niet in wetteloosheid, niet in het zich onthouden van ingrijpen, maar in het oordeelsvermogen.

Dat oordeelsvermogen is niet gevormd in eenzaamheid, maar heeft wel de eenzaamheid van het 'stop en denk' nodig om een positie in te nemen waarbij men:

- 1 gevoelig blijft voor het moment dat men autonoom na moet denken,
- 2 zo durft te handelen en spreken dat men zichzelf in de ogen kan blijven kijken.

Vrijheid Maieutiek zomer 2019-3

Staatloos = aan geen wet onderworpen ≠ vrijheid

“Een van de verrassende aspecten in onze ervaring met staatlozen is dat diegenen die een misdaad begaan, daar legaal voordeel bij hebben: (...)Deze situatie illustreert de vele aporieën die inherent zijn aan het concept 'mensenrechten'. Hoe ze ook gedefinieerd werden (recht op leven, vrijheid en het nastreven van geluk, zoals in de Amerikaanse formulering, of als gelijkheid voor de wet, vrijheid, bescherming van eigendom en nationale soevereiniteit, zoals in de Franse formulering), hoe men ook probeert om een ambigue formulering als 'het nastreven van geluk', of een verouderde formulering als het onvoorwaardelijke 'recht op eigendom' te verbeteren, de werkelijke situatie van hen die in de twintigste eeuw buiten het domein van de wet gedreven werden, bewijst dat het hier altijd gaat om burgerrechten, waarvan het verlies niet tot absolute rechteloosheid leidt. (...)”

Het rampzalige voor de rechtelozen is niet dat ze beroofd worden van het leven, de vrijheid en het nastreven van geluk, of van gelijkheid voor de wet en vrijheid van mening - formules die bedoeld waren om problemen *binnen* een gegeven gemeenschap op te lossen - maar dat ze niet langer tot welke gemeenschap ook behoren. Het noodlottige van hun toestand is niet dat ze niet gelijk zijn voor de wet, maar dat voor hen geen wet bestaat; niet dat ze verdrukt worden, maar dat niemand er zelfs maar op uit is hen te onderdrukken.” (uit Totalitarisme, 367)

Vrijheid Maieutiek zomer 2019-3

Leven in vrijheid

Er moet dus volgens Arendt een gemeenschap zijn die de ruimte biedt van een wereld (objecten, context, opheffing van de noodzaak) waarin mensen elkaar als mens kunnen ontmoeten. Maar dan moeten die mensen ook bereid zijn om zich uit te spreken, ruimte te bieden voor de ontmoeting, voor het onverwachte en vooral durven te leven in de onvoorspelbaarheid van een wereld die alleen gebouwd is op de belofte van vrije mensen aan zichzelf en elkaar. Dat vraagt vertrouwen, maar ook zelfkennis.

Vrijheid Maieutiek zomer 2019-3

De prijs van vrijheid

“Inderdaad, de aanname van vrijheid staat gelijk aan de erkenning dat we ook anders hadden kunnen handelen, dat de geschiedenis een andere loop had kunnen nemen, kortom, dat het feitelijke en het noodzakelijke niet samenvallen. Toeval of contingentie is de prijs voor de vrijheid.” (uit Willen p.10)

Wijheid Maieutiek zomer 2019-3